

УДК 374 (091)

© Скавронська О.М., 2014 р.

О.М. Скавронська

ВИТОКИ ІДЕЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З НЕПОВНОЛІТНИМИ ПРАВОПОРУШНИКАМИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ

У статті встановлено, що питання, які вивчаються, почали порушуватися на українських теренах мислителями доби Київської Русі та слов'янського відродження. Йдеться про «Повчання» Володимира Мономаха (настанови батькам щодо виховання дітей), «Обід душевний» і «вечеря душевна» Симеона Полоцького. Зазначається, що у XVII–XVIII ст. створюються робітничі будинки, виникають монастирські тюрми для релігійних і політичних злочинців, вводяться каторжні роботи, які стають місцем організації необхідного господарського виробництва, створюються військово-пенітенціарні установи для військових злочинців, затверджується каральна функція покарання у вигляді позбавлення волі.

Доводиться, що на державному рівні соціально-педагогічна робота з зазначеною категорією дитячого населення в Україні почала здійснюватись уже в кінці XVIII ст. і масового поширення набула в XIX столітті. З'ясовано, що становленню та подальшому розвитку питань організації соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми правопорушниками сприяли праці педагогів періоду українського національного відродження та педагогічного просвітництва в Україні – О. Духновича, С. Миропольського, М. Пирогова, К. Ушинського та ін. Активними учасниками різноманітних освітніх товариств, які плідно займалися соціально-педагогічною діяльністю з неповнолітніми були відомі громадські діячі та представники української інтелігенції - В. Антонович, А. Волошин, Б. Грінченко, М. Драгоманов, Н. Лубенець, Т. Лубенець, Д. Пальчиков, І. Стешенко, М. Сумцов та деякі інші

Ключові слова: *неповнолітні, Україна, соціально-педагогічна діяльність, правопорушники, витоки.*

В статье встановлено, что вопросы, которые изучаются, начали подниматься мыслителями времен Киевской Руси и славянского возрождения. Речь идет о «Поучении» Владимира Мономаха (установки родителям по воспитанию детей), «Обед душевный» и «Вечеря душевная» Симеона Полоцкого. Отмечается, что в XVII -XVIII вв. создаются рабочие

дома, возникают монастырские тюрьмы для религиозных и политических преступников, вводятся каторжные работы, которые становятся местом организации необходимого хозяйственного производства, создаются военно- пенитенциарные учреждения для военных преступников, утверждается карательная функция наказания в виде лишения свободы.

Доказывается, что на государственном уровне социально- педагогическая работа с данной категорией детского населения в Украине начала осуществляться уже в конце XVIII в. и массового распространения достигла в XIX столетии. Выяснено, что становлению и дальнейшему развитию вопросов организации социально-педагогической деятельности с несовершеннолетними правонарушителями способствовали труды педагогов периода украинского национального возрождения и педагогического просвещения в Украине - А. Духновича, С. Миропольского, Н. Пирогова, К. Ушинского и др. Активными участниками различных образовательных обществ, которые плодотворно занимались организацией социально- педагогической деятельности с несовершеннолетними, были известные общественные деятели и представители украинской интеллигенции - В. Антонович, А. Волошин, Б. Гринченко, М. Драгоманов, Н. Лубенец, Т. Лубенец, Д. Пальчиков, И. Стешенко, Н. Сумцов и некоторые другие.

Ключевые слова: несовершеннолетние, Украина, социально- педагогическая деятельность, правонарушители, истоки.

The article states that the problem under question has been analyzed by the researchers of the Kievan Rus and Slavic renaissance, exactly in the "Instructions " by Volodymyr Monomakh (instructions to the parents how to bring up their children), " Mental Dinner " and " Mental Supper " by Simeon Polotskyi. It is mentioned that in the XVII-XVIII centuries, working houses are being established, monastery prisons for religious and political prisoners are being founded, forced labour is being introduced. They become the places for the necessary economic production arrangement. Military prisons for war criminals are also founded. The punitive function of the imprisonment penalty is being arranged.

It is proved that social and pedagogical work with this category of the juvenile population in Ukraine began spreading at the national level at the end of the 18th century. It was widely spread in the 19-th century. It turned out that the works by A. Dukhnovych, S. Myropolskyi, M. Pyrohov, K. Ushinskyi, the pedagogists of the Ukrainian national renaissance period, have contributed much to the cultivation and the further development of the problems of the organization of social and educational activities with juvenile offenders. V. Antonovych, A. Voloshyn, B. Hrynchenko, M. Drahomanov, N. Lubenets, T. Lubenets, D. Palchikov, I. Steshenko, M. Sumtsov and others, being well-known public figures and representatives of the Ukrainian intelligentsia, become active participants of various

educational societies who were fruitfully engaged in the organization of social and educational activities with the minors.

Key words: *juvenile, Ukraine, social and pedagogical activity, offenders, sources.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасній Україні проблема організації соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми правопорушниками набуває особливої гостроти з огляду на те, що виховання молодого покоління відбувається в складних соціальних, економічних і політичних умовах.

Про складне становище дітей в сучасній Україні свідчать такі жахливі цифри. За даними Головного Управління Міністерства внутрішніх справ у Харківській області тільки з початку 2013 року до адміністративної відповідальності притягнуто 713 неповнолітніх. Рівень правопорушень серед неповнолітніх зріс на 2,9%. Кожен 8-9-й злочин в Україні здійснюється неповнолітніми. Кількість підлітків, що вчинили злочин вдруге, за останні роки зросла майже на 19 %.

У пошуках оптимальних шляхів науково виваженого розв'язання зазначених проблем варто звернутися до педагогічно цінного досвіду минулих років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Проблеми організації соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми правопорушниками вивчали Т. Алексеєнко, Т. Андронюк, І. Бугайчук-Островська, А. Волошина, З. Зайцева, І. Козубовська, Т. Колесіна, Б. Левіна та М. Левіна, Л. Линник, Н. Максимова, М. Окаринський, Т. Окушко, Н. Онищенко, В. Оржеховська, Е. Погребняк, М. Познякова, Г. Пономаренко, М. Попов, М. Райська, С. Савченко, І. Стрельчук, В. Терещенко, І. Федорченко, М. Фіцула, Б. Чередрецька, І. Шишова та інші. Окремі аспекти зазначеної проблеми були розглянуті в кандидатських дисертаціях В. Афанасьєвої, Н. Клішевич та О. Гончарової. Разом із тим проблема організації

соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми правопорушниками в історичній ретроспективі вивчена недостатньо.

Мета статті полягає в аналізі витоків ідеї організації соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми правопорушниками у вітчизняній педагогічній думці.

Виклад основного матеріалу. Аналіз науково-педагогічних джерел свідчить про те, що питання, які вивчаються, почали порушуватися на українських теренах мислителями доби Київської Русі та слов'янського відродження. Йдеться про «Повчання» Володимира Мономаха (настанови батькам щодо виховання дітей), «Обід душевний» і «вечеря душевна» Симеона Полоцького, який радив батькам розумно використовувати методи покарання, не дозволяти дітям дружити з лукавими, захищати їх від поганого товариства, не подавати дітям поганого прикладу. З цього приводу педагог писав: «Блаженні ті батьки, чиє добродесне життя є прикладом доброзвичайності для дітей, зразком виправлення і правилом благих дій» [7, С. 62]. Також велику увагу у вихованні дітей освітянин відводив праці, щоб діти, «живучі у неробстві, не звикли до злих вчинків».

У XVII–XVIII ст. створюються робітничі будинки, виникають монастирські тюрми для релігійних і політичних злочинців, вводяться каторжні роботи, які стають місцем організації необхідного господарського виробництва, створюються військово-пенітенціарні установи для військових злочинців, затверджується каральна функція покарання у вигляді позбавлення волі [2; 3].

Вивчення історико-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що на державному рівні соціально-педагогічна робота з зазначеною категорією дитячого населення в Україні почала здійснюватись уже в кінці XVIII ст. і масового поширення набула в XIX столітті, про що свідчать такі факти: виникнення в 1797 році Відомства Закладів Імператриці Марії, до якого належали виховні будинки, Імператорське жіноче Патріотичне товариство, опіка про знедолених та Відомство дитячих притулків; виникнення в 1892 році Товариства

опіки неповнолітніх, завдання якого полягало в захисті кожної дитини, з якою погано поводитися дорослі й спричиняли їй фізичну та моральну шкоду.

Поряд із зазначеними товариствами, організацію соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми займались: Київське товариство допомоги, товариство виховання та захисту дітей, Київське педагогічне товариство взаємної допомоги, педагогічне товариство ім. К.Ушинського, Київський комітет благодійних товариств та деякі інші [1].

Становленню та подальшому плідному розвитку питань організації соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми правопорушниками сприяла і розробка вітчизняними (П. Каптерев, К. Ушинський, П. Юркевич та ін.) ученими наук про людину.

Наприклад, П. Каптерев з цього приводу писав: «Філософія потрібна педагогу для з'ясування еволюції в світі, роді людському, окремої особистості; соціологія - для з'ясування відношення особистості та суспільства, із антропологічних наук педагог бере дані про процес розвитку людини як природної істоти» [5, с. 28].

Становленню та подальшому розвитку питань організації соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми правопорушниками сприяли праці педагогів періоду українського національного відродження та педагогічного просвітництва в Україні – О. Духновича, С. Миропольського, М. Пирогова, К. Ушинського та ін.

Так, у праці «Народна педагогія» О. Духнович дає поради вчителю «з погляду добрих звичаїв». З цього приводу він писав: «Перш за все нехай навчить (учитель – О. С.) дітей правду казати, ніколи не брехати, не обдурювати, бо в істині є святиня. Найогиднішою за все є людина, що каже неправду... За брехню треба карати соромом, інколи ж і усуненням від розваг». «Проте, - продовжує далі думку педагог, - задирикуватих, сварливих, капосних хай карає відлученням від товариства інших і від загальних розваг» [7, С. 134].

К. Ушинський у передмові до фундаментальної праці «Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології» обґрунтував зв'язок педагогіки з

такими антропологічними науками як медицина, психологія, історія, філологія та деякими іншими. Педагог стверджував: «Медик, історик, філолог можуть принести безпосередню користь справі виховання лише тоді, коли вони не тільки спеціалісти, а і педагоги, коли педагогічні питання передують у їхньому розумі усім їхнім досвідом, коли вони, окрім того, добре обізнані з фізіологією, психологією та логікою – цими трьома головними основами педагогіки» [7, С. 182].

Велике значення щодо профілактики девіантної поведінки підростаючого покоління взагалі і правопорушень зокрема К. Ушинський справедливо відводив праці. У своїй роботі «Праця в її психічному та виховному значенні» вчений стверджував: «Виховання не тільки повинно розвивати розум людини і дати їй певний обсяг відомостей, але повинно запалити в ній жадобу серйозної праці без якої життя її не може бути ні достойним, ні щасливим. Потреба праці, як ми бачили вже, природжена людині, але вона навдивовижу легко здатна розгорятися або гаснути, залежно від обставин, і особливо відповідно до тих впливів, які оточують людину в дитинстві і юності» [7, С. 244]. «Можливість працювати і любов до праці, - пише далі науковець, - краща спадщина, яку може залишити своїм дітям бідний і багач» [7, С. 249].

М. Пирогов сформулював основні вимоги до професійної кваліфікації вчителя для педагогічно доцільного здійснення соціально-педагогічної діяльності з підлітками взагалі та неповнолітніми правопорушниками зокрема. Так, учений радив учителям-вихователям: бути цілісною цілеспрямованою особистістю; постійно пам'ятати про те, що справжня гідність людини визначається її моральними якостями; постійно працювати над підвищенням свого фахового рівня, бути гарним прикладом для своїх вихованців; надавати перевагу вихованню духовних і моральних якостей [4].

Зміни у вітчизняній економіці та політиці другої половини XIX ст. привели до загострення соціальних проблем, що сприяло підвищенню інтересу до педагогічних питань серед інтелігенції. З цього приводу Є. Мединський зазначав:

«При відсутності широкого суспільного руху більшість у жадобі справи знаходить задоволення в освітянській діяльності...» [6, С.422].

Саме в другій половині XIX століття в Україні масово виникають громадські органи, які організують соціально-педагогічну діяльність з різними категоріями неповнолітніх у тому числі й з тими, що схильні до правопорушень, - батьківські шкільні комітети, ради сприяння, жіночі ради, шкільні комісії, квартальні і домові комітети, комісії з народної освіти та справ неповнолітніх.

Значний внесок в організацію соціально-педагогічної діяльності в Україні в другій половині XIX ст. також зробили земства, які очолювали соціальну діяльність у губерніях та повітах, займалися устроєм, утриманням і керівництвом громадських та благодійних закладів; створювали виправні притулки, землеробські колонії, ремісничі виправні притулки; надавали допомогу тим дітям, що їй потребували; влаштовували вечори; організовували лекції; сприяли масовому виникненню в Києві, Одесі, Полтаві, Харкові та інших містах України різних благодійних організацій, дитячих клубів та спілок («Дитячої допомоги», «Боротьби з дитячою смертністю»); проводили роботу з питань профілактики правопорушень у молодіжному середовищі, здійснювали допомогу до різноманітних свят, урочистостей. Їх головною метою стало виправлення поведінки підлітків, а не покарання.

Започаткування соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми правопорушниками в Україні взагалі та Харкові зокрема було пов'язане і з виникненням закладів для малолітніх правопорушників («виправних притулків»), хліборобських колоній і ремісничих притулків для морально знівечених підлітків, які згідно з законом від 5 грудня 1866 року почали відкриватись в Україні приватними благодійними товариствами. У 70-80-х роках XIX століття такі притулки було засновано в Харкові, Києві, Одесі та деяких інших містах України.

Багатий фактологічний матеріал дає підстави стверджувати, що активними учасниками різноманітних освітніх товариств, які плідно займалися соціально-педагогічною діяльністю з неповнолітніми були відомі громадські діячі

та представники української інтелігенції - В. Антонович, А. Волошин, Б. Грінченко, М. Драгоманов, Н. Лубенець, Т. Лубенець, Д. Пальчиков, І. Стешенко, М. Сумцов та деякі інші

Ці вчені, як свідчать архівні матеріали, порушували питання соціального захисту дитинства, створювали служби опіки, організовували заклади позашкільної освіти для дітей і дорослих, створювали філантропічні організації, відкривали наукові товариства та різноманітні благодійні об'єднання, що сприяло розширенню змісту соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми.

Певне значення для становлення та подальшого розвитку проблеми, яка вивчається, мало створення в 1819 році благодійної організації – Товариства піклувального про тюрми, - яке всебічно сприяло наданню матеріальної і моральної допомоги засудженим. У кожній губернії були започатковані місцеві комітети і відділення Піклувального товариства [3].

Вирішальне значення для організації соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми правопорушниками мало створення у 1879 році Головного тюремного управління (ГТУ), яке займалось адміністративно-господарською діяльністю, вирішувало питання заслання, організовувало будівельні роботи, займалось пересилкою арештантів, проводило тюремний патронат, створювало і контролювало виховно-виправні заклади для неповнолітніх [2].

Аналіз науково-педагогічних матеріалів свідчить про те, що в кінці XIX століття до питань особливостей, змісту, форм та методів організації соціально-педагогічної діяльності з різними категоріями неповнолітніх швидко зріс інтерес учителів, батьків, медичних працівників і психологів, що було пов'язано з проблемами правопорушень у підлітковому середовищі та зростанням самогубств серед неповнолітніх.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

Таким чином, можна стверджувати, що соціально-педагогічна діяльність з неповнолітніми правопорушниками була започаткована та отримала подальшого свого розвитку та вдосконалення під впливом революційних зрушень в

економічній, політичній та ідеологічній сферах суспільства. До перспективної тематики подальшого наукового пошуку зазначених питань можна віднести дослідження проблеми становлення та розвитку соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми злочинцями у світовій педагогічній думці.

Література:

1. Березівська Л.Д. Освітньо-виховна діяльність Київських просвітницьких товариств (друга половина XIX — початок XX ст.). / Л.Д. Березівська // К.: Молодь, 1999. — 191с.
2. Богатирьов І.Г. Кримінально-виконавче право України: За вимогами кредитно-модульної системи / І.Г. Богатирьов // Підручник, 2008.
3. Богатирьов, І. Особливості підготовки фахівців для пенітенціарної системи України [Текст] / І. Богатирьов, В. Половець // Вища школа. — 2002. — № 2-3. — С. 65-72.
4. Іноземцев В.А. Захочення і покарання дітей у педагогічній спадщині М.І. Пирогова. / В.А. Іноземцев // Автор дис... канд. пед. наук, 13.00.01, Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди - 20 с.
5. Каптерев П.Ф. Избранные произведения / П.Ф. Каптерев // М.: Педагогика, 1982. — 704с.
6. Медынский Е.Н. История педагогики в связи с экономическим развитием общества / Е.Н. Медынский // М.: Работник просвещения, 1929. — Т.3: Русская педагогика. — 449 с.
7. Хрестоматія з історії педагогіки, Т. II, Харків: ХНАДУ, 2011